

Булінг як різновид катувань серед неповнолітніх

Шифр наукової роботи «**STOP BULLYING**»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НОРМАТИВНЕ-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВІД КАТУВАННЯ ТА ІНШИХ ФОРМ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ.....	6
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ ЯК РІЗНОВИДУ КАТУВАНЬ.....	10
2.1. Поняття булінгу, його соціальна та правова природа.....	10
2.2. Особливості кримінально-правової оцінки булінгу, його співвідношення із катуванням.....	13
2.3. Кримінальна відповідальність неповнолітніх за прояви булінгу та перспективи її удосконалення в Україні.....	17
РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ БОРОТЬБИ З БУЛІНГОМ ТА КАТУВАННЯМ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ (НА ПРИКЛАДІ КАНАДИ).....	23
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	31

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із пріоритетних завдань кожної демократичної держави у сфері кримінально-правової охорони прав і свобод людини і громадянина є захист її життя та здоров'я. Конституція України [1] проголошує життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність (ст. 3), наголошуючи, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28). Заборона катування людей відповідає вимогам міжнародно-правових актів, на підставі яких кожна держава, в тому числі і Україна, розглядає акти катування як злочини. Це, зокрема, такі основні міжнародно-правові акти як Загальна декларація прав людини (ст. 5) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 7), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3) тощо.

Сьогодні, за даними Міжнародної Амністії, катування та жорстоке поводження зафіксовано у понад 150 державах світу, при цьому у 80 державах воно спричиняло летальні випадки [2].

В Україні, так як і в усьому світі, поширюється явище булінгу та його різновиду – кібербулінгу. За даними Центру інформації про права людини станом на липень 2017 року 67% дітей в Україні у віці від 11-17 років стикалися з проблемою булінгу протягом останніх трьох місяців. 24% дітей цькували, а 48% навіть нікому не розповідали про ці випадки [3]. Крім того, наприкінці листопада 2017 року в Українському інституті дослідження екстремізму встановили, що із проявами булінгу в Україні стикаються 8 із 10 дітей [4].

Досить часто в реальному житті булінг знаходить свій вияв у вкрай жорстокій формі, з виявом імпульсивності та агресії, наприклад, у масових побиттях, катуваннях, які до того ж знімаються на відео і навіть знаходяться у вільному доступі мережі Інтернет. Головними героями таких відеороликів є діти-булери у вікових межах 11-18 років.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Україна посідає четверту сходинку серед країн Європи за рівнем проявів агресії підлітків. На першому місці – Росія, на другому – Албанія, на третьому – Білорусь [4].

Молодь, яку ми розглядаємо як найцінніше наше майбутнє, насправді стає небезпечною для суспільства. Насильницькі злочини неповнолітніх за ступенем суспільної небезпеки та тяжкістю заподіюваних наслідків перевершують інші кримінальні прояви в підлітковому середовищі. Вони завдають величезної, часом непоправної шкоди суспільству. Неповнолітні, які вчиняють такі злочини, поширюють стереотип агресивно-насильницької поведінки серед оточуючих. Саме ці кримінальні діяння найбільш засуджуються з точки зору людської етики та моралі.

Теоретичною основою для проведення наукового дослідження стали наукові праці у галузі кримінального права щодо відповідальності за катування та суміжні з ним злочини низки учених-правників, серед яких: І.Г. Богатирьов, П.А. Воробей, В.К. Гришук, О.М. Джужа, Г.В.Дідківська, М. Донеллі, М. Еванс, О.М. Ігнатов, В.Я. Ільницький, К.В. Катеринчук, В.В. Коваленко, О.Г. Колб, Л.В. Левицька, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, М.І. Панов, А.В. Савченко, Т.І. Слущка, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, Г.Н. Телесніцький, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк та ін.), проте вони у своїх працях окремо не виділяли неповнолітніх осіб як суб'єкта вчинення катування, зокрема й такого його різновиду, як булінг. З іншого боку, слід зазначити, що явище булінгу розглядалося педагогами та соціологами як соціально-педагогічна проблема сучасної школи, проте це явище не знайшло достатньої об'єктивізації в науці кримінального права.

Метою наукової роботи є комплексна розробка питань кримінально-правової оцінки булінгу як різновиду катування, яке вчиняється неповнолітніми особами в Україні, а також формулювання на цій основі відповідних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінально-правового захисту особи від булінгу в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- проаналізувати нормативно-правове забезпечення захисту від катування та інших форм жорстокого поводження на міжнародному та національному рівнях;
- визначити сутність поняття «булінг» у площині кримінального права, встановити його соціальну та правову природу;
- дослідити співвідношення булінгу із катуванням;
- встановити особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх за вчинення катування відповідно до норм чинного КК України;
- проаналізувати зарубіжний досвід щодо способів протидії та запобіганню булінгу;
- розробити пропозиції щодо удосконалення правових механізмів захисту осіб від проявів булінгу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з вчиненням булінгу неповнолітніми особами, а також застосуванням кримінально-правових заходів за вчинення даного діяння. **Предметом дослідження** є булінг як різновид катувань серед неповнолітніх, особливості його прояву.

Методологічну основу дослідження становлять різні загальнонаукові та спеціально-наукові методи, зокрема: діалектичний, порівняльно-правовий, логіко-граматичний, системно-структурний, статистичний та інші методи пізнання наукових явищ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у науковій роботі основні положення можуть бути використані у правотворчій, правозастосовчій діяльності, а також у науково-методичній діяльності та навчальному процесі.

Структура роботи. Наукова робота складається із вступу, трьох розділів, які об'єднуються у 3 підрозділи, висновків, а також списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

НОРМАТИВНЕ-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВІД КАТУВАННЯ ТА ІНШИХ ФОРМ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Підставою для існування ст. 127 «Катування» КК України є відповідні положення міжнародних нормативно-правових актів, що ратифіковані та імплементовані в національне законодавство. Останні є первинними, а національного – вторинними, тобто такими, що створюються у зв'язку з наявністю відповідних міжнародних конвенцій і повинні відповідати загальноприйнятим стандартам щодо протидії цьому злочину. Звідси кримінальна відповідальність за катування має бути встановлена у законодавстві всіх держав-членів, що підписали відповідні міжнародно-правові документи. Отже, катування – це, передусім, один з найнебезпечніших міжнародних (конвенційних) злочинів.

Акти катування, вчинені під час війни, вважаються військовими злочинами та були заборонені ще у 1949 р. Женевськими конвенціями, а також у Першому (ст. 75) та у Другому (ст. 4) Додаткових Протоколах, що належать до неміжнародних збройних конфліктів (ст. 4) [5]. Маємо наголосити, що до Женевських конвенцій приєдналися всі держави світу, тому заборона катувань під час війни вважається універсальною. Поряд з цим, згідно Римського статуту Міжнародного кримінального суду катування визнається одночасно злочином проти людства та військовим злочином [6].

В умовах сьогодення заборона застосування катувань і жорстокого поводження є загальною міжнародною нормою, що, зокрема, закріплена у Загальній декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенції ООН проти катувань 1984 року, Європейській конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 1987 року та інших міжнародних нормативних актах. Крім зазначених актів, у міжнародно-правовій

практиці існує досить широкий перелік й інших документів, якими регламентовано питання заборони катування та жорстокого поводження з людиною, а саме: Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, прийняті Конгресом ООН по запобіганню злочинності і поводженню з правопорушниками, 1955 р.; Кодекс поведінки службових осіб по підтриманню правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 р.; Декларація про поліцію РС 1979 р.; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою 1985 р. та багато інших. Крім того, наразі діють різноманітні акти галузевого значення, зокрема рішення ЮНЕСКО, ОБСЄ тощо. Проблемним питанням є те, що не всі з цих міжнародних документів ратифіковано Україною.

Водночас у міжнародному та національному законодавстві України не існує чіткого визначення понять «катування», «жорстоке поводження», «нелюдське поводження» тощо. Ці терміни застосовуються для описання цілого діапазону діянь, перелік яких можна продовжувати до нескінченності, скільки сягає меж людська жорстокість та уява.

Щодо європейського правового простору, то питання тлумачення поняття «катування» та суміжних з ним понять розкриваються передусім у рішеннях Європейського суду з прав людини. Слід зауважити, що практика Суду тлумачить ст. 3 Європейської конвенції у нерозривному зв'язку зі змістом ст. 15 цієї Конвенції, де йдеться про те, що по жодному з положень ст. 3 не може бути зроблено відступу від обов'язків, а з цього випливає, що Європейська конвенція визнає абсолютну заборону щодо застосування катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

Загалом варто зазначити, що катування займає верхню позицію за шкалою жорстокості, за ним йде нелюдське, а потім таке, що принижує гідність поводження або покарання [7, с. 51]. При цьому катування завжди є виявом жорстокого поводження, однак останнє є ширшим (на відміну від катування) поняттям [8, с. 130], оскільки включає до свого складу й інші форми поводження, а не тільки умисне заподіяння сильного фізичного або психічного болю. Варто

погодитися з К.В. Катеринчук, що катування здійснюються з певною метою, тоді як жорстоке поводження не несе в собі такої трансцендентності; сенс жорстокого поводження – у самому жорстокому поводженні, або в тих, хто його здійснює [9, с. 223]. Водночас катування та жорстоке поводження можуть здійснюватися як державою (її представниками), так і окремими громадянами чи групами громадян, відтак такого роду поводження може потрапляти й під інші визначення – вбивство, тілесні ушкодження, зґвалтування, злочин, вчинений з особливою жорстокістю тощо.

Очевидно, що згадані вище та інші спірні положення міжнародного права мають бути узгоджені та скореговані, оскільки від цього залежить ефективність і досконалість застосування ст. 127 «Катування» КК України.

В Україні заборона та засудження катування й інших форм нелюдського поводження здійснені низкою національних законів і підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, до таких законів і підзаконних нормативно-правових актів можна віднести: Конституцію України (ст. 28); відповідні кодекси (наприклад, КК України, КПК України, Кримінально-виконавчий кодекс України тощо) та закони (наприклад, «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р.; «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р.; «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 р.; «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р.; «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р.; «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. тощо); укази Президента України (наприклад,), постанови Кабінету Міністрів України, відповідні накази, розпорядження, інструкції та інші акти (наприклад, розпорядження МВС України «Про додаткові заходи щодо недопущення випадків катування та жорстокого поводження в діяльності органів внутрішніх справ» від 31.03.2011 р. № 329).

На нашу думку, центральне місце у цьому питанні має належати КК України. Так само, як і за міжнародним правом, катування в Україні визнається

злочином, при цьому якогось аналогічного адміністративного правопорушення не існує. У чинному КК України відповідальність за цей злочин встановлено у ст. 127 «Катування» (розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» його Особливої частини). Саме цей склад злочину є нормативно-правовою (законною) підставою кримінальної відповідальності, про що зазначено в юридичній літературі та правозастосовній практиці [10, с. 493].

Таким чином, катування – одне з порушень прав людини, що викликає сьогодні найбільшу стурбованість світової спільноти. Цей вид злочинів криє в собі підвищену суспільну небезпеку, оскільки вони спрямовані проти життя і здоров'я особи. Застосування катування спричинює тяжкі наслідки для людей, що їх пережили, та викликає негативний соціальний резонанс. Україна приєдналася до низки важливих міжнародно-правових актів з метою своєчасного і повного виявлення фактів вчинення такого злочину та забезпечення невідворотності покарання за нього, що сприятиме утвердженню законності.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ ЯК РІЗНОВИДУ КАТУВАНЬ

2.1. Поняття булінгу, його соціальна та правова природа

В результаті ускладнення ситуації в соціально-політичній, економічній, освітній та інших сферах суспільного життя, рівень насильства в суспільстві на сьогоднішній день збільшився в декілька разів. Підлітки є найбільш вразливою категорією суспільства. Оскільки саме в так званому перехідному віці активно формуються власна система сприйняття світу, система цінностей та пріоритетів, то діти переймають різні моделі поведінки дорослих, і, на жаль, насильство стає однією з таких моделей. Однією з найпоширеніших проблем у дитячому середовищі сьогодні є булінг, який прийнято розглядати як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, що призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили.

Термін «булінг» походить від англійського дієслова to bully – задиратися, знущатися, змушувати погрозами, а також англійського іменника a bully – хуліган, забіяка.

Осередком, у якому найбільш яскраво представлений булінг, є школа – місце, де більшість часу проводить середньостатистичний підліток. Перші публікації на тему шкільного приниження з'явилися ще в 1905 р. Дослідженням проблеми булінгу займалися переважно зарубіжні науковці, серед яких варто відмітити скандинавських вчених (Д.Ольвеуса, Е.Ролланда, П.Хайнеманна) та британських дослідників (Д.Лейна, В.Ортона, Д.Таттума). У США особливу увагу до булінгу почали виявляти на початку 90-х років ХХ ст. В Україні проблема булінгу лише починає вивчатися. Вітчизняні дослідження, як правило, здійснюються у напрямку педагогіки й психології та ґрунтуються на закордонних розробках теорії булінгу.

Існують різні підходи до визначення поняття «булінг». Британські дослідники Д. Лейн та Е. Міллер визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в даній ситуації [11]. Д. Ольвеус під булінгом розуміє умисну, систематично повторювану та агресивну поведінку, що включає нерівність соціальної влади або фізичної сили. Е. Роланд визначає булінг як соціальну систему, яка включає переслідувача, жертву, а також сторонніх спостерігачів [12, с. 50].

Л. Кішлі вважає, що основною характеристикою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, висловлювання принизливих оцінок щодо іншої людини, що призводить до виключення її з групи. Дослідниця виділяє сім ознак булінгу: 1) емоційне приниження, що включає вербальні і невербальні способи вираження; 2) продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду; 3) непривітна і недовірлива поведінка; 4) втручання у приватне життя людини; 5) погіршення психологічного і фізичного стану людини, на яку спрямована агресія; 6) намір завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події; 7) агресор займає вище становище, ніж його жертва, і відповідно дозволяє собі дії, що принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [13].

На думку А. Король, усі дії, які утворюють булінг, попри їх різноманіття, мають спільні риси: 1) дисбаланс влади, тобто кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, фізичною чи психологічною адаптованістю до середовища, різної статі, раси, релігії, сексуальної орієнтації тощо; 2) намір нашкодити, тобто кривдник навмисно викликає емоційний або фізичний біль у потерпілого, насолоджується спостерігаючи; 3) погроза подальшої агресії, тобто кривдник і жертва розуміють, що це не перший і не останній випадок знущання [14].

Булінг у середовищі неповнолітніх виявляється через різні акти фізичного або психологічного насильства та утисків, пережитих дітьми, з боку інших дітей. Це можуть бути: це систематичні глузування, що відображають якісь особливості зовнішнього вигляду або особистості потерпілих; псування їх особистих речей, заштовхування під парту, вимагання грошей; відверті знущання, що принижують почуття людської гідності.

Соціальну природу булінгу можна розглядати крізь призму причин цього явища, переважна більшість яких має соціальний характер: наявність в суспільстві фактично неконтрольованої пропаганди насильства та жорстокості; відсутність реальних дій, спрямованих на підвищення матеріального добробуту сімей; незадовільний стан роботи по підвищенню рівня правової культури громадян; відсутність всебічної пропаганди ідей ненасильницького співіснування тощо.

Булінг – це, безумовно, насильство, що має умисний характер і проявляється, як правило, у тривалих, неодноразово повторюваних діях фізичного та/або психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними перевагами (фізичними, адміністративними, психологічними тощо), вчинюваних з певною, визначеною метою (залякати, примусити зізнатися у чомусь, покарати за вчинення якогось діяння тощо).

Виділяють кілька різновидів булінгу: фізичний, психологічний, економічний булінг, у рамках яких можливий кібербулінг як субформа булінгу, безпосередній та непрямий булінг тощо.

Зважаючи на викладене вище, ми пропонуємо розглядати окремі прояви булінгу як різновид катування серед неповнолітніх. Булінг – це негативна агресивна поведінка умисного характеру, яка має високий ступінь суспільної небезпеки. З огляду на спільність ознак таких діянь та особливу загрозу для життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи як благ, які перебувають в Україні під кримінально-правовою охороною, окремі прояви булінгу можуть підпадати під ст. 127 КК України і кваліфікуватись як катування.

2.2. Особливості кримінально-правової оцінки булінгу, його співвідношення із катуванням

Щоб проаналізувати булінг з позицій кримінального права, а також дослідити особливості кваліфікації даного виду поведінки як катування, спочатку звернемось до кримінально-правової характеристики власне катування.

Основним безпосереднім об'єктом катування є здоров'я, а додатковим обов'язковим – воля, честь і гідність особи. З об'єктивної сторони цей злочин характеризується: 1) діями – нанесенням побоїв, мученням або іншими насильницькими діями; 2) наслідками у виді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання; 3) причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками. Суб'єкт катування – загальний. Як правило, це особа, яка здійснює контроль над потерпілим, а останній перебуває від неї у певній залежності. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 127 КК України, характеризується прямим умислом і хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України: 1) примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; 2) покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється; 3) залякати його чи інших осіб; 4) дискримінувати його чи інших осіб.

Для того, щоб детальніше проаналізувати взаємозв'язок булінгу і катування доречно буде порівняти обидва явища.

По-перше, дії при булінгу дуже схожі, а іноді можуть бути й ідентичними до тих дій, які вчиняються при катуванні. До таких, зокрема, належать: завдання ударів по тілу, що спричиняє фізичний біль, застосування або погроза застосування поліетиленового пакета для позбавлення можливості дихати, різні посягання на статеву недоторканість особи, придушування, обливання холодною водою, нацькування собак, примушування їсти неїстівні речовини

тощо. Означені дії завжди супроводжуються сильним стресом, почуттям нестримного жаху та здатні принизити особу, зламати її морально.

По-друге, в кожному із випадків обов'язково настають наслідки у формі сильного фізичного болю та/або жорстокого морального страждання.

По-третє, в обох випадках ми маємо суб'єктів-агресорів, які з метою досягнення своєї мети вчиняють щодо іншої особи дії у формі вербального, фізичного чи емоційного знущання.

По-четверте, і булери, і суб'єкт катування усвідомлюють, що їхні дії не відповідають загальноприйнятим у суспільстві (колективі) правилам поведінки, є навмисними, цілеспрямованими та суспільно небезпечними.

Прикладів булінгу, вчиненого неповнолітніми, яке по суті межує з катуванням, є дуже багато. Для прикладу, всеукраїнського розголосу, у квітні 2017 року, набула справа про знущання над 10-річним хлопчиком-інвалідом у смт. Іванків Київської області. Троє підлітків у віці 13, 15 і 16 років кілька годин жорстоко били, кидали в холодну воду, змушували їсти фекалії та лизати сечу своєю жертвою [15]. Ще одна гучна справа пов'язана із побиттям 15-річної дівчинки місцевої школи м. Чернігова кількома ученицями. Примітно, за цим спостерігали інші учениці, які зняли процес на відео і опублікували його у соцмережі [16].

Булери відчують сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших учнів, переслідуючи власні цілі; вони імпульсивні й легко шаленіють; часто зухвалі та агресивні у ставленні до дорослих (передусім батьків і вчителів); не виявляють співчуття до своїх жертв. З іншого боку, як стверджує О. Ліщинська, жертвою може стати будь-яка дитина, але зазвичай для цього обирають того, хто слабший або якийсь відрізняється від інших. Найчастіше жертвами булінгу стають діти, що мають певні фізичні вади, якісь недоліки, особливості зовнішності, поведінки, несформовані соціальні навички, низький інтелект, труднощі в навчанні [17, с. 43].

Досить часто булінг фактично переростає у катування із наявністю усіх ознак складу цього злочину, за винятком суб'єкта. Про що йдеться? Справа у

тому, що діти-булери до 16 років, які вчинили дії, що утворюють склад катування, не несуть кримінальної відповідальності за ст. 127 КК України, оскільки ч. 2 ст. 22 КК України цей злочин не передбачено у переліку тих, кримінальна відповідальність за які наступає з чотирнадцяти років.

Якщо ж вони здійснюють свої неправомірні дії через мережу Інтернет (кібербулінг), то за погрози іншим дітям в інтернеті відповідальність несе власник того комп'ютера, з якого було поширено неправдиву інформацію або залякування.

Теорія кримінально-правової кваліфікації виробила правило, яким на сьогодні керується судово-слідча практика: діяння осіб, які не досягли відповідного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, за конкретними статтями Особливої частини КК України, повинні кваліфікуватися за тими статтями КК, щодо яких вони наділені ознаками суб'єкта, якщо у скоєному є всі ознаки складу злочину, передбаченого цими статтями. Таким чином, якщо особа віком від 14 до 16 років вчинила насильницькі дії з метою, про яку зазначено у ч. 1 ст. 127 КК України, то, за наявності для цього підстав, вона може підлягати відповідальності за ст.ст. 121, 122, 296 КК України.

З огляду на наявну в Україні практику, найчастіше дії булерів кваліфікуються як хуліганство (ст. 296 КК України). Так, Заліщицьким відділом Чортківської місцевої прокуратури скеровано до суду кримінальне провадження за ч. 2, ч. 4 ст. 296 (хуліганство вчинене групою осіб, із застосуванням предметів заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень) та ч. 2 ст. 146 КК України – (незаконне позбавлення волі малолітнього). Під час досудового розслідування встановлено, що 5 листопада 2017 року група осіб у складі 5 чоловік (3 з яких неповнолітні та один малолітній), перебуваючи на вулиці одного із сіл Заліщицького району, схопили малолітнього потерпілого та надягнувши хлопцеві на голову 2 поліетиленових кульки, обмотали його тіло скотчем. Незважаючи на плач та крики малолітнього, обвинувачені помістили хлопця в багажне відділення

автомобіля і відвезли потерпілого на закинуту територію тракторної бригади. Там обвинувачені побили потерпілого та, погрожуючи фізичною розправою, направили на малолітнього предмет, схожий на пістолет та декілька разів натиснули на спусковий гачок, після чого припинили свої злочинні дії, перед тим записавши їх на камеру мобільного телефона [18].

Як показує практика, за дії дітей-булерів притягують до відповідальності їхніх батьків за ч. 4 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУПАП) «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей», відповідно до якої вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Хоча й тут є прогалини. У розумінні ч. 1 ст. 184 КУПАП, якщо дитині не виповнилося 14 років, а лише 13 років (тобто вона є малолітньою) судова практика містить достатньо прикладів неоднакового тлумачення даної норми. Так, у справі № 569/20155/14-п Апеляційний суд Рівненської області визнав, що вказану норму ч. 1 ст. 184 КУПАП не можна застосовувати в ситуації, коли стверджується невиконання батьківських обов'язків відносно дитини у віці до 14 років. Аналогічну позицію зайняв вказаний суд і в справі №569/15461/14-п, прийнявши рішення від 07.11.2014 р. про закриття справи. Натомість у справі №3/415/1141/13 Апеляційний суд Луганської області 27.08.2013 р. не звернув уваги на те, що мати не доглядала за своїм малолітнім сином 2007 року народження, який внаслідок недогляду спричинив ушкодження іншій дитині, й у зв'язку з цим залишив в силі постанову Лисичанського міського суду щодо притягнення жінки до відповідальності за ухилення від виконання батьківських обов'язків щодо неповнолітнього. А в постанові від 16.06.2014 року по справі №127/7825/14-п Апеляційний суд Вінницької області вказав, що суд першої інстанції притягнув до відповідальності матір неповнолітньої, але в

тексті постанови зазначалося, що йдеться саме про малолітню, а не неповнолітню дитину. І, якщо здійснювати пошук у Єдиному державному реєстрі судових рішень, то можна знайти безліч подібних прикладів, коли суди, говорячи про ухилення батьків від виконання обов'язків щодо малолітніх, застосовували норму ч. 1 ст. 184 КУпАП.

Сплата штрафу батьками дитини не є покаранням для самої дитини, і навряд чи є поштовхом для її перевиховання. Не можна проконтролювати й те, чи провели батьки з своєю дитиною хоч якусь виховну бесіду або, можливо, звернулися за допомогою до психолога.

Таким чином, булінг та катування є взаємопов'язаними явищами. Як правило, булінг у дитячому середовищі передує вчиненню тими ж дітьми у майбутньому такого насильницького злочину як катування. Тому вважаємо необхідним знизити вік кримінальної відповідальності суб'єкта злочину щодо ст.127 КК України, про що піде мова у наступному підрозділі.

2.3. Кримінальна відповідальність неповнолітніх за прояви булінгу та перспективи її удосконалення в Україні

Як відомо, невід'ємним наслідком поширення булінгу в дитячому середовищі є перехід до агресивних дій, які носять злочинний характер, що викликає небажані негативні тенденції у функціонуванні молодіжного середовища та суспільства загалом. Якщо ми говоримо про наявну криміногенну ситуацію, за якої дійсно є поширення вчинення такого злочину як катування саме неповнолітніми, то доречно буде говорити і про кримінально-правову відповідальність таких осіб за вчинення даного злочину.

Вік, встановлений у Кримінальному кодексі у якості однієї з ознак суб'єкта злочину, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинення катування є важливим теоретичним аспектом у дослідженні неповнолітнього як суб'єкта вчинення даного злочинного діяння. Вік – це не тільки біологічна складова, яка вказує на рівень фізіологічного розвитку людини, але ще й

соціальна та психологічна її ознака. Вік як універсальна категорія має кількісно-якісний зміст, що дозволяє застосовувати його для оцінки накопичених за певний час суспільно значущих якостей (властивостей) особистості.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Цей вік прийнято називати загальним віком кримінальної відповідальності. У частині 2 цієї ж статті встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності – чотирнадцять років – за окремі, конкретно визначені законом злочини, перелік яких є вичерпним. Однак серед цих злочинів катування відсутнє.

Основна маса дітей, які вчиняють катування над іншими людьми (здебільшого своїми однолітками), роблять це у віці 11 – 16 років. Це означає, що переважно у своїй більшості вони відповідно до норм чинного КК України не підлягають кримінальній відповідальності за катування.

Що ж стосується дітей, які з 11 років і до досягнення 16 років вчиняють суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки катування, передбаченого ст. 127 КК України, то до них відповідно до ст. 97 КК України суд застосовує примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК України.

Цілком очевидно, що при застосуванні примусових заходів виховного характеру, зважаючи на соціальну та психічну несформованість неповнолітнього, каральний вплив не є самоціллю, оскільки його здатні забезпечити навіть мінімальні обмеження. На перший план у цьому випадку виходить превентивно-виховний, виправно-попереджувальний та соціально-відновлювальний (ресоціалізаційний) вплив. Разом з тим вони все ж таки передбачають певні негативні наслідки для неповнолітньої особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, застосовуються судом з дотриманням певної процесуальної форми. Однак ефективність примусових заходів виховного характеру викликає дуже багато запитань на сьогодні, а тому потребує істотного удосконалення.

Вважаємо за доцільне проаналізувати теоретичну та практичну можливість кримінально-правової відповідальності дітей, які досягли 14 років, за вчинення катування. Адже закріплення такої відповідальності у КК України могло б стати одним із засобів запобігання та протидії катуванню, а також і булінгу.

Як відомо, законодавець знизив вік кримінальної відповідальності в основному за дві групи злочинів: а) насильницькі злочини; б) майнові злочини. В основу зниження віку кримінальної відповідальності за ці злочини покладені такі критерії як: 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість уже в чотирнадцять років усвідомити суспільну небезпечність і протиправність злочинів, перерахованих у ч. 2 ст. 21 КК; 2) значну поширеність більшості з цих злочинів серед підлітків; 3) значну суспільну небезпечність (тяжкість) більшості з цих злочинів[19, с. 390].

Слід зауважити, що питання віку настання кримінальної відповідальності є дискусійним і активно обговорюється у наукових колах та серед практичних працівників на предмет його зниження. Прихильники зниження кримінального вікового порогу обґрунтовують свою позицію, по-перше, даними психологів, які у ході дослідження різноманітних характеристик особистості різних вікових періодів довели, що період з 11-12 до 14-15 років як перехідний від дитинства до юнацтва супроводжується інтенсивним розвитком інтелекту та волі, який формує у психічно здорової неповнолітньої особи здатність до соціально орієнтованої вольової поведінки в ситуаціях, передбачених кримінальним законом. По-друге, на їхнє переконання, діти вже з 11-річного віку здатні розуміти протиправність та усвідомлювати суспільну небезпеку таких злочинів, як: умисне вбивство (ст. 115 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК), зґвалтування (ст. 152 КК), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК). За своєю суттю ці заборони відображають елементарні правила поведінки, відомі кожному ще з дитинства [20, с. 36].

Противники зниження віку кримінальної відповідальності обґрунтовують свою позицію необхідністю додаткового захисту, якого потребують неповнолітні особи у зв'язку із ще несформованою психікою, здатністю до

навіювання, впливу та наслідування, неможливістю протистояти своїм бажанням, керувати своїми емоціями. На їхню думку, боротися зі злочинністю неповнолітніх слід за допомогою виховних заходів, методами психологічної корекції та шляхом реалізації соціальних молодіжних програм, забезпечуючи належні умови для фізичного, розумового та духовного розвитку такого контингенту.

Очевидно, частково мають рацію обидві сторони, однак, зважаючи на сучасні акселераційні процеси, швидку адаптацію неповнолітніх до суспільного життя, вироблення вже у молодшому підлітковому віці критичного ставлення до оточення, прагнення до самостійного життя, та враховуючи криміногенну ситуацію в Україні слід визнати доцільність постановки перед законодавцем питання щодо зниження мінімального віку кримінальної відповідальності до 14 років за вчинення катування.

Як свідчать дослідження психологів, нині у підлітків у віці від 11 -14 років спостерігається стійкий рівень соціалізації. Особи цього періоду здатні усвідомлювати не тільки фактичний характер своєї поведінки, але і її соціальне значення, нести відповідальність за свої дії, вони здатні в повній мірі розуміти суспільну небезпеку, а також протиправність наслідків деяких злочинів. Особи, які володіють вказаними властивостями, дійсно можуть відповідати за свої протиправні дії й нести кримінальну відповідальність.

Можна зробити висновок, що у 14 років особа, яка вчиняє дії, які утворюють об'єктивну сторону катування, зокрема нанесення побоїв, мучення або інші насильницькі дії; що спричиняє наслідки у вигляді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання, цілком усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння та наслідків. Крім того, варто підкреслити усвідомлення і розуміння неповнолітніми (щонайменше з 14 років) мети катування, тобто залякування, дискримінації за певною ознакою (найчастіше, зовнішністю), покарання особи (потерпілого) за вчинені нею діяння, які суб'єкт катування вважає неприйнятними.

Тому, на нашу думку, усе ж варто поставити питання про притягнення осіб за вчинення цього злочину, починаючи з 14-річного віку, оскільки: по-перше, навряд чи характер і ступінь суспільної небезпеки катування є меншим, ніж при вчиненні, наприклад, умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження чи зґвалтування, відповідальність за які настає саме з 14 років; по-друге, це діяння займає верхню позицію за шкалою жорстокості, є апогеєм її прояву, коли потерпілим завдаються серйозні та жорстокі страждання, у принципі, не порівнянні зі стражданнями від будь-якого іншого злочину; по-третє, катування є не просто якимось одним актом жорстокого насильства, а цілою серією (системою) небезпечних насильницьких дій, подекуди здатних призвести до летальних наслідків, воно посягає не тільки на здоров'я особи, а й здатне зашкодити її волі, честі, гідності, статевій свободі та недоторканості, іншим правам і свободам людини та у цілому життю.

Виправдано це і з позиції іноземного досвіду. Зокрема, у багатьох державах ЄС вік кримінальної відповідальності починається навіть з 13 років. Враховуючи досвід боротьби з тяжкими злочинами неповнолітніх у західних країнах, а також виходячи з інтересів забезпечення громадської безпеки, в кримінальному законодавстві низки країн колишнього СРСР також мають місце знижені мінімальні вікові пороги притягнення до кримінальної відповідальності. Так, за КК Республіки Узбекистан мінімальний вік суб'єкта злочину за здійснення кваліфікованого вбивства знижений до 13 років. В Естонії з 13 років настає кримінальна відповідальність не тільки за умисне вбивство, спричинення тяжкого тілесного ушкодження, зґвалтування й низку інших тяжких насильницьких злочинів, а й, наприклад, за крадіжку, незаконне заволодіння механічним транспортним засобом.

Цілком обґрунтованою є позиція Ю.С. Пестеревої, яка переконливо доводить, що зниження віку кримінальної відповідальності за катування до 14 років сприятиме виявленню осіб, які є схильними до жорстокості, створить можливість застосування до них заходів кримінально-правового впливу,

допоможе запобігти вчиненню цими особами більш тяжких насильницьких злочинів [21, с. 11].

З нашого боку відзначимо, що переважну більшість дій, які є булінгом, з точки зору Кримінального кодексу України можна оцінювати як катування, оскільки усі ознаки складу цього злочину, передбаченого ст. 127 КК України, є наявними. З огляду на значну суспільну небезпеку булінгу та його поширеність серед неповнолітніх і малолітніх, вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 2 ст. 22 КК України, доповнивши перелік злочинів, кримінальна відповідальність за які настає з 14 років, статтею 127 КК України «Катування».

Загалом вважаємо, що зниження віку кримінальної відповідальності за катування має підвищити ефективність практики забезпечення додержання прав і свобод людини та громадянина в нашій державі, сприятиме оптимізації заходів, спрямованих на протидію проявам особливої жорстокості, у тому числі й булінгу, та у кінцевому рахунку буде адекватною реакцією держави на такі діяння.

РОЗДІЛ 3

ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ БОРОТЬБИ З БУЛІНГОМ ТА КАТУВАННЯМ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ (НА ПРИКЛАДІ КАНАДИ)

Проблема насильства у підлітковому середовищі свідчить про необхідність ретельного вивчення й розробки профілактичних заходів, спрямованих на її вирішення, оскільки діти, з одного боку, є найнезахищенішою, найуразливішою й майже повністю залежною частиною суспільства, а з іншого, можуть самі ставати джерелом настання суспільно небезпечних наслідків.

Ситуація із поширенням булінгу призводить до низки педагогічних (шкільна дезадаптація, академічна неуспішність), психологічних (психологічні розлади, закріплення в свідомості негативних уявлень про себе, зниження самооцінки, порушення соціалізації), медичних (травматизація) наслідків. Як уже зазначалось, проблематика булінгу досліджувалась переважно західними науковцями. В Україні поки що не проводяться систематичні загальнонаціональні дослідження цього явища (наявні лише поодинокі роботи), а тому ще недостатньо запропонованих форм і методів профілактики та корекції цього явища.

Вважаємо за необхідне використати досвід Канади. Зокрема, у країні на законодавчому рівні визначено поняття «булінгу». Так згідно із Законом про освіту провінції Квебек (частина 13, пункт 1.1), «булінг» (третирування) – це пряма або непряма поведінка, коментар, дія чи знак, у тому числі, здійснені за допомогою соціальних мереж, з метою завдати особі фізичної або психологічної шкоди, її приниження, залякування, соціального виключення.

Канадські школи надають важливого значення роботі зі свідками булінгу: працюють над підвищенням їхньої обізнаності про це явище та його наслідки, навчають свідків булінгу правильно реагувати на випадки булінгу, розвивають у них впевненість у необхідності захистити жертву [22, с. 127]. Іншою проблемою є те, що вчителі або персонал школи часто відсутні, коли відбувається інцидент булінгу, а також не завжди втручаються, щоб його

зупинити [23, с. 14]. Тому, по-перше, канадські освітяни визнають за доцільне організувати на перервах працівниками школи або старшокласниками моніторинг тих місць, де найчастіше трапляються випадки булінгу. Ефективним також є проведення спланованого та керованого дозвілля учнів у цей час [24]. По-друге, актуальним є підвищення компетенції вчителів та шкільного персоналу у реагуванні на інциденти булінгу в школі. З цією метою проводяться конференції, дні підвищення кваліфікації, майстер-класи. Окрім свідків-однолітків та шкільного персоналу вагому роль у вирішенні проблеми булінгу покладено на батьків.

Дослідження канадських науковців (А. Чарач, Д. Пеплер, С. Зайглер) встановило, що більшість учнів розповідали про випадок булінгу батькам, а не вчителям [23, с. 15]. Відповідно, пріоритетним завданням у антибулінговій роботі Канади є налагодження спілкування та співпраці школи з батьками для допомоги учням-переслідувачам та учням-жертвам [22, с. 127]. Для батьків у канадських школах проводяться інформаційні вечори, на яких вони ознайомлюються із проблемою булінгу; вчать, як розпізнати, що їх дитина стала жертвою булінгу; отримують поради, як підтримати дитину, а також як діяти, якщо їхня дитина вчинила булінг. Крім того, представники батьків утворюють Консультативну раду батьків, яка бере участь у розробці загальношкільного антибулінгового плану [25, с. 21].

Безперечно, важливе місце у профілактиці та попередженні шкільного булінгу відведено роботі з учнями-кривдниками та учнями-жертвами. Оскільки науковці вказують, що ініціатори булінгу зазвичай мають обмежені навички вирішення конфліктів, розуміння почуттів інших та висловлення співчуття, керування емоціями, їм, у першу чергу, надають допомогу в оволодінні цими навичками [25, с. 10]. Жертви булінгу через свою вразливість і тривожність намагаються уникати конфліктів та вдаються до соціальної ізоляції. Тому робота з цією групою учнів передбачає підвищення їхньої самооцінки та впевненості в собі, оволодіння навичками керування страхом та вмінням захистити себе [25, с. 9].

Варто зауважити, що канадські школи відходять від принципу нульової толерантності у подоланні проблеми булінгу (поширений у 1990-х роках) до більш конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу. Підхід нульової толерантності полягав у жорстких санкціях проти учнів, які ініціювали булінг (відсторонення від навчання або виключення зі школи). На противагу, превентивний підхід демонструє значно більшу ефективність. Він полягає у створенні загальношкільної культури поваги та розуміння; інтеграції антибулінгового компонента до навчально-виховного процесу та позакласної й позашкільної діяльності; врахуванні серйозності булінгової поведінки, факторів, які її спричиняють, для того, щоб здійснити адекватне втручання; проведенні постійного моніторингу та фіксації випадків булінгу; використанні відновної справедливості для відновлення стосунків між кривдником та жертвою, усуненні шкоди, заподіяної в результаті булінгу [26, с. 1].

Необхідною умовою профілактики та протидії булінгу в канадських школах є створення позитивної шкільної культури, яка ґрунтується на повазі та толерантності, а також чітко визначає очікування від учнів та персоналу школи стосовно правил поведінки. З цією метою в канадських провінціях діє політика безпечних та турботливих шкіл. Антибулінговим законодавством визначено процедуру покарань учнів, які ініціюють булінг (покаранню підлягають не лише переслідувачі, а й свідки булінгу, які не доповіли про випадок), передбачено щорічне проведення Тижня для підвищення обізнаності про булінг та його попередження, створення кодексів поведінки учнів та розробка антибулінгового й антинасильницького плану в школах.

Для створення, реалізації та моніторингу шкільного антибулінгового плану формується робоча група у складі вчителів, шкільних адміністраторів, інших працівників школи, батьків, учнів, шкільних медсестер, поліцейських та зацікавлених членів громади. Також створюється детальний план процедур стосовно реагування на випадок булінгу в школі, підтримки жертви, роботи зі свідками та агресором, моніторингу та оцінки ефективності плану. Антибулінговий план підлягає постійному перегляду, оновленню та

вдосконаленню з боку школи. З метою попередження та профілактики булінгу використовується потенціал навчальних предметів, які вивчаються в середній школі. Зазначимо, що назви цих предметів різняться в канадських провінціях та територіях. Це предмети, які присвячені: 1) здоров'ю, здоровому способу життя та фізичній культурі; 2) особистісному розвитку та плануванню кар'єри; 3) дослідженню сім'ї.

Учителі часто використовують метод кейс-стаді в цілях антибулінгової роботи. Наприклад, учитель пропонує учням кейси з випадками булінгу від вчителя або учні приносять на розгляд інциденти булінгу з особистого життя (що має бути конфіденційним) або зі ЗМІ. Завдання полягає в тому, щоб школярі в групах написали кращу кінцівку наданих сценаріїв. Виконана робота оцінюється вчителем та однокласниками за такими критеріями: вираження емпатії до жертви булінгу у сценарії; запропоновані стратегії для реагування на інцидент; визначені ресурси для допомоги та підтримки особи; надання реалістичних стратегій для допомоги створити школу, яка приймає та поважає відмінності [27, с. 90].

Особливістю антибулігових програм є те, що вони дають можливість учасникам ділитися власним досвідом, спільно випрацювати шкільні стратегії подолання проблеми та реалізовувати проекти. З цією метою значно активізується учнівське самоврядування: школярі беруть участь у розробці та реалізації шкільного плану з попередження та протидії булінгу. Учні створюють комітети з позитивної шкільної культури, об'єднання «Сила однолітків», проводять антибулінгові програми для ровесників, роблять доповіді, презентації на засіданнях Батьківської ради про вплив булінгу на їхнє особисте життя, про інформацію стосовно булінгу, з якою вони ознайомлюються на уроках. Окрім того, молодь проявляє свою активну позицію через участь в антибулінгових форумах з експертами; конкурсах на кращу розповідь про булінг, шкільних театральних постановках на тему булінгу.

Таким чином, канадський досвід демонструє, що у протидії булінгу пріоритет надається насамперед превентивним заходам, а не каральним, оскільки такі заходи мають кращий та більш тривалий ефект. В Україні запобігання вчиненню насильницьких злочинів стосовно дітей повинно стати пріоритетним напрямком діяльності всіх служб та органів у справах дітей.

ВИСНОВКИ

Статистика вперто доводить, що в Україні відбувається істотне «омолодження» складу правопорушників, зростає кількість групових правопорушень, в окремих місцях створюються постійні групи молоді асоціального напрямку, а також відзначається зростання агресивності поведінки дітей, а також вчинення ними суспільно небезпечних діянь проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності, статевої недоторканості особи.

У рамках такої делінквентної поведінки неповнолітніх досить часто можна зіткнутися з проблемою булінгу – повторюваними, свідомими, навмисними та обдуманними діями різноманітного характеру з наміром викликати страх, цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили. Поняття булінгу виділилося у самостійний термін, що свідчить про поширеність цього явища, за яким постає цілий ряд психологічних, соціальних та педагогічних проблем, які іноді доводиться вирішувати кримінально-правовими заходами. Це відбувається внаслідок того, що невід'ємним наслідком поширення булінгу серед дитячого середовища є перехід до агресивних дій, які носять злочинний характер, що викликає небажані негативні тенденції як у середовищі неповнолітніх, так і функціонуванні суспільства загалом.

Булінг у середовищі неповнолітніх виявляється через різні акти фізичного або психологічного насильства, а тому його окремі прояви ми пропонуємо розглядати як різновид катування серед неповнолітніх. Булінг – це негативна агресивна поведінка умисного характеру, яка має високий ступінь суспільної небезпеки. З огляду на спільність ознак таких діянь та особливу загрозу для життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи як благ, які перебувають в Україні під кримінально-правовою охороною, окремі прояви булінгу можуть підпадати під ст. 127 КК України і кваліфікуватись як катування.

Однак відповідно до КК України суб'єктом катування є фізична осудна особа, якій до вчинення даного злочину виповнилося 16 років. Однак, як

вбачається з матеріалів слідчо-прокурорської та судової практики, дії, які фактично є катуванням, часто вчиняють особи, яким ще не виповнилося 16 років. У зв'язку з тим, що ці особи не є суб'єктами даного злочину, вони почуваються по суті безкарно і часто продовжують вчиняти такі ж дії.

З огляду на це, пропонуємо зменшити мінімальний вік кримінальної відповідальності за катування (з 14 років). Це зумовлено підвищеною суспільною небезпекою катування та продиктовано потребами впливу на крайні форми жорстокого насильства. Саме тому ч. 2 ст. 22 КК України потребує доповнення статтею 127 КК України. Цілком очевидно, що рівень розумового розвитку 14-річної особи дає можливість усвідомити суспільну небезпечність і протиправність насильницьких дій, вчинюваних з певною метою, характерною для катування.

Звичайно, ми повинні усвідомлювати, що просте зниження віку кримінальної відповідальності саме собою не поліпшить криміногенної обстановки, кардинально не змінить ситуацію одразу ж. Але доцільність встановлення такої кримінально-правової заборони обумовлена її превентивним значенням для дитячої злочинності. Крім того, реалізація цієї пропозиції може стати ще одним «гвинтиком» у правовій регламентації механізмів практичної реалізації положень нормативно-правових актів, які визначають профілактичні заходи протидії насильницькій злочинності взагалі і щодо неповнолітніх зокрема.

У зв'язку із невеликою кількістю науково-теоретичних розробок означених у науковій роботі проблем, є необхідність звернутися до зарубіжного досвіду, оскільки стан розробки проблематики булінгу закордоном набагато кращий. Вважаємо, що варто запозичити зарубіжні (зокрема, канадські) практики для створення ефективного механізму протидії та запобігання булінгу, а, отже, й окремим проявам насильницької злочинності дітей.

Як показує досвід, ефективність заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх забезпечується дотриманням розумного балансу його каральних та виховних аспектів. З огляду на це, удосконалення правового регулювання

питань кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх лежить у площині поглиблення гуманізації, зменшення кримінально-правової репресії щодо осіб, яким не виповнилося 18 років, проте й виправданої суворості кримінальних заходів примусу у необхідних випадках з метою боротьби зі злочинністю неповнолітніх, захисту інтересів суспільства та безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Печальный факт заключается в том, что даже в 21 веке приходится бороться с использованием пыток : пресс-релиз Международной Амнистии (Индекс МА: POL 30/006/2003 (Public). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації : <http://amnesty.org.ru/node/1089>
3. 67% дітей в Україні зазнали цькувань у попередні 2-3 місяці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://humanrights.org.ua/material/67_ditej_v_ukrajini_zaznali_ckuvan_u_poperedni_23_misjiasi
4. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу»: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>
5. Женевские конвенции и дополнительные протоколы [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенцій : <http://www.icrc.org/rus/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/>
6. Римский статут международного уголовного суда (Рим, 17 июля 1998 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статуту : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588
7. Руководство по судебной практике относительно пыток и жестокого обращения. Статья 3 Европейской конвенции по защите прав человека (на русском языке). – Geneva, Association for the Prevention of Torture, 2002. – 74 с.
8. Буше-Сольнье Франсуа. Практический словарь гуманитарного права / Франсуа Буше-Сольнье. – М. : Изд-во «МИК», 2004. – 552 с.
9. Катеринчук К. В. Кримінально-правова характеристика катування / К. В. Катеринчук // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19 –

20 квіт. 2012 р. / Упоряд. : Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 221–224.

10. Тихий В. П. Кримінально-правова охорона прав і свобод людини і громадянина та підстава кримінальної відповідальності / В. П. Тихий // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20–21 травн. 2011 р. / редкол. : Г. Є. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін. ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 489–495

11. Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг) / Дэвид А.Лейн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psifeya.ru/wp-content/uploads/2014/02/Лейн_Д._Школьная-травля-буллинг-статья.doc Загол. з екрану. Мова російська

12. Погорелова Е. И., Арькова И. В., Голубовская А. С. Психологические особенности подростков, включенных в ситуацию кибербуллинга // Северо-Кавказский психологический вестник. – 2016. – № 14/2. – С. 47–53.

13. Буллінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kipt.sumdu.edu.ua/en/k2-listing/item/188-буллінг-як-соціально-педагогічна-проблема-та-шляхи-її-вирішення.html>

14. Король А. Причини та наслідки явища булінгу / А. Король // Відновне правосуддя в Україні. – 2009. – № 1–2 (13). – С. 84–93.

15. <https://tsn.ua/ukrayina/sud-obrav-zapobizhniy-zahid-pidlitkam-yaki-zhorstoko-katuvali-y-prinizhuvali-10-richnogo-hlopchika-na-kiyivschini-914335.html>

16. <https://www.unian.ua/incidents/1861936-u-chernigovi-gurt-shkolyarok-jorstoko-pobiv-15-richnu-divchinu-video.html>

17. Ліщинська О.А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації – Національна академія наук

педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: “Міленіум”, 2010. – 68 с

18. https://tern.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=223666

19. Плашовецький О. А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві / О. А. Плашовецький // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2013. - Вип. 10. - С. 389-392.

20. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, звільнення від неї та застосування примусових заходів виховного характеру: навч.-метод реком. / За заг. ред. О.Г.Колба – Луцьк, 2006. – 147 с.

21. Пестерева Ю. С. Уголовно-правовая характеристика истязания: дисс. ...кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Пестерева Юлия Сергеевна. – Тюмень, 2008. – 200 с.

22. Pepler, D., Wendy, M., Craig W., O’Connell, P., Atlas, R., Charach, A. Making a difference in bullying: evaluation of a systemic school-based programme in Canada / Bullying in schools: how successful interventions can be? [ed. P. K. Smith, D. Pepler, K. Rigby]. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004. - P. 125 – 140.

23. Charach, A., Pepler, D., and Ziegler, S. Bullying at school: A Canadian perspective / A. Charach, D. Pepler, S. Ziegler // Education Canada. – Spring 2005. – P. 12–18.

24. Public Safety Canada. Bullying prevention in schools. School factors. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/bllng-prvntn-schls/index-eng.aspx>

25. British Columbia Ministry of Education. Focus on bullying: A prevention program for elementary school communities. – Victoria: BC: British Columbia Ministry of Education, 1998. – 379 p.

26. Roberge, G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy / Roberge, Ginette D. // eJournal of Education Policy. - Fall 2012. - P. 1-6.

27. Health and Career Education 8 and 9: integrated resource package.
Ministry of Education, Province of British Columbia, 2005, – 136 p.